

Leidingvervangning Nieuwstraat- Korte Nieuwstraat Dordrecht

Een archeologisch bureauonderzoek,
begeleiding en boringen.

M.C. Dorst

Ruimtelijke Realisatie /
Archeologie

Gemeente Dordrecht
Spuiboulevard 300
Postbus 8
3300 AA Dordrecht
www.dordrecht.nl/archeologie

Dordrecht Ondergronds 67

Leidingvervanging Nieuwstraat-Korte Nieuwstraat, Dordrecht

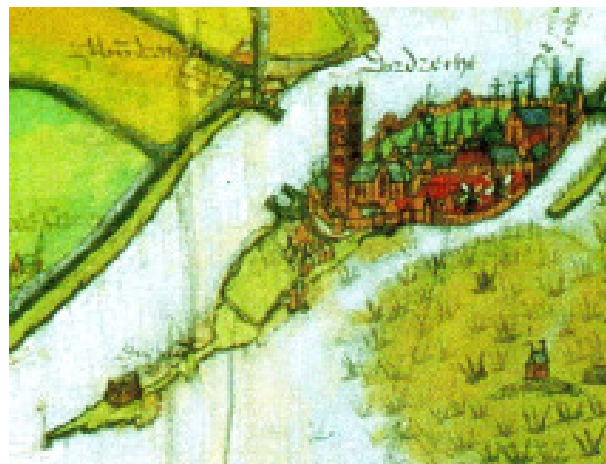
Een archeologisch onderzoek door middel
van een bureauonderzoek, begeleiding en
boringen

M.C. Dorst

2016

Gemeente Dordrecht
Stadsontwikkeling/Ruimtelijke Realisatie/Archeologie

Colofon

ISSN: 1876-2379
Tekst: M.C. Dorst
Inhoudelijke toetsing: J. Hoevenberg
Redactie: n.v.t.
Afbeeldingen: Gemeente Dordrecht, Ruimtelijke Realisatie/Archeologie,
tenzij anders vermeld.
Vormgeving: M.C. Dorst
Drukwerk: Drukkerij RAD
Uitgave: Gemeente Dordrecht, januari 2016

Gemeente Dordrecht
Sector Stadsontwikkeling / Ruimtelijke Realisatie / Team Archeologie
P: Postbus 8, 3300 AA Dordrecht
T: (078) 7708223
E: monarch@dordrecht.nl
W: www.archeologiedordrecht.nl / www.facebook.com/DordrechtOndergronds

© Gemeente Dordrecht, 2016
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

1 Inleiding	5
1.1 Onderzoekskader	5
1.2 Administratieve gegevens	5
2. Gegevens onderzoeksgebied	7
2.1 Plan- en onderzoeksgebied en uitgevoerde werkzaamheden	7
3. Bureauonderzoek	9
3.1 Archeologische verwachting en beleid bevoegde overheid	11
4. Doel en vraagstellingen	13
5. Veldwerk	15
5.1 Methoden	15
5.2 Onderzoekresultaten	16
5.2.1 Bodemopbouw	16
5.2.2 Archeologie	18
6. Conclusies	20
Literatuur	23
Begrippen en afkortingen	25

Een deel van het 17e -eeuwse riool onder de stoep van de Nieuwstraat

1 Inleiding

1.1 Onderzoekskader

Tussen 1 april en 2 november 2015 zijn in de Korte Nieuwstraat en de Nieuwstraat in Dordrecht graafwerkzaamheden uitgevoerd voor de aanleg van nieuwe kabels en leidingen. Hiervoor is in de stoep van beide straten aan de oostzijde een sleuf gegraven tot circa 80 cm – mv. Bij het graven van enkele proefsleufjes waren al verschillende bouwresten aangetroffen. Door de werkzaamheden zouden dus archeologische waarden worden verstoord.

Op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht geldt voor het gebied een zeer hoge verwachting op aanwezigheid van archeologische resten uit de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. In opdracht van BAM Energie & Water is door de sector Stadsontwikkeling (afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie) van de gemeente Dordrecht een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Dit bestond uit een begeleiding van de graafwerkzaamheden en het zetten van enkele aanvullende grondboringen.

Het doel van het veldwerk was het documenteren van archeologische waarden die door de graafwerkzaamheden zouden worden verstoord. Dit document betreft de rapportage van de archeologische begeleiding en het booronderzoek. Voorafgaand aan het veldwerk is een bureauonderzoek uitgevoerd op basis waarvan een archeologische verwachting is opgesteld.

1.2 Administratieve gegevens

Aard onderzoek:	Bureauonderzoek, archeologische begeleiding, grondboringen
Projectcode:	1502
ARCHIS:	Zaaknummer: 3978887100
Periode:	Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd
Datum onderzoek:	April-november 2015
Plaats/wijk:	Historische Binnenstad
Straat:	Nieuwstraat, Korte Nieuwstraat
Provincie:	Zuid-Holland
Toponiem:	Nieuwstraat, Korte Nieuwstraat
Kaartblad:	38C
RD coördinaten:	Noord 105.508 / 425.386, Zuid 105.657 / 425.236
Opdrachtgever:	BAM Energie & Water
Contactpersoon:	dhr. B. Assenberg
Uitvoerder(s):	Gemeente Dordrecht, Sector Stadsontwikkeling/Afdeling Ruimtelijke Realisatie
Medewerkers:	dhr. M.C. Dorst
Bevoegde overheid:	Gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek:	dhr. H.P. Wansink (Hoofd Ruimtelijke Ordening)
Autorisatie rapport:	mevr. J. Hoevenberg (senior archeoloog)
Archivering:	Digitaal: Archief Ruimtelijke Realisatie/Archeologie (www.dordrecht.nl/archeologie) / e-depot Nederlandse Archeologie(http://www.dans.knaw.nl)
	Analoog: Archief Ruimtelijke Realisatie

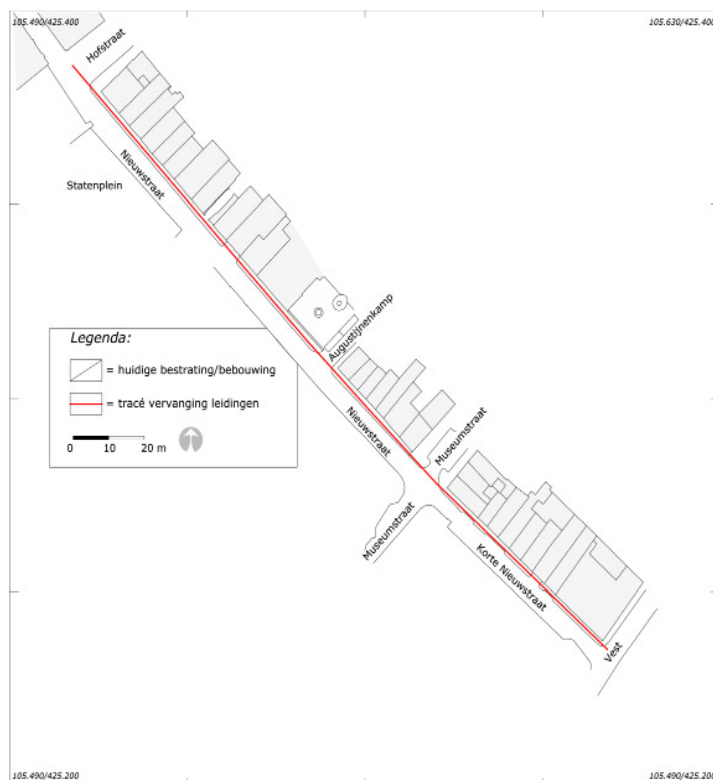
2. Gegevens onderzoeksgebied

2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik

Het plan- en onderzoeksgebied betrof het deel van de Nieuwstraat vanaf de kruising met de Hofstraat en de gehele Korte Nieuwstraat in de gemeente Dordrecht. Beide zijn gelegen in de historische binnenstad. De Nieuwstraat is een zijstraat van de Voorstraat. Vanaf de kruising met de Museumstraat gaat de Nieuwstraat tot aan de Vest verder als Korte Nieuwstraat (afb. 1 en 2). Het onderzoeksgebied betrof de verharde stoep en straat (afb. 2).

Afb. 1. Ligging van de kabel- en leidingsleuf in de Nieuwstraat en Korte Nieuwstraat in Dordrecht (rood).

Afb. 2. Het onderzoeksgebied in detail.

2.2 Uitgevoerde werkzaamheden

Voor de vervanging van de aanwezige leidingen is een 205 m lange sleuf gegraven met een breedte van circa 1 m en een diepte van 80 cm - mv. Voor het documenteren van de diepere bodemopbouw zijn zes handmatige boringen gezet tot in de top van het Hollandveen Laagpakket.

3. Resultaten bureauonderzoek

Bodemopbouw en geogenetische geschiedenis

Op basis van de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (2009, Kaartbijlage 3) en de boorresultaten van in de nabijheid gelegen oudere onderzoeken¹ is de globale bodemopbouw als volgt:

Het diepst (in de boringen) aan te treffen grondpakket zal bestaan uit natuurlijke veenafzettingen van het Hollandveen Laagpakket. De top zal aanwezig zijn tussen circa 4 en 4,5 m – NAP (ca. 5 m –mv).

Op het veen zal een laagje komklei aanwezig zijn van de (vermoedelijke) Thuredrith. Dit dateert uit de periode vóór de oudste (middeleeuwse) bewoning. De top van de kleilaag was ten minste ten tijde van de middeleeuwse ontginningen het leef- en loopniveau. De komkleilaag heeft waarschijnlijk een dikte tot circa 30 cm.

Hierop zijn verschillende, door mensen opgebrachte, pakketten grond aanwezig. De oudste ophogingen in de Nieuwstraat dateren waarschijnlijk uit de tweede helft van de 13^e eeuw.² De ophogingen ter hoogte van de Korte Nieuwstraat kunnen mogelijk jonger zijn, namelijk vanaf het begin van de 14^e eeuw. Het jongste bodempakket zal bestaan uit ophogingen en verhardingen uit de periode 17^e – 19^e eeuw. Waarschijnlijk worden bij de beoogde verstoringsdiepte van maximaal 100 cm – mv alleen ophogingen uit deze periode verstoord. Het is onbekend in welke mate recente graafwerkzaamheden deze oudere bodemlagen reeds hebben verstoord.

Bekende historische en archeologische gegevens

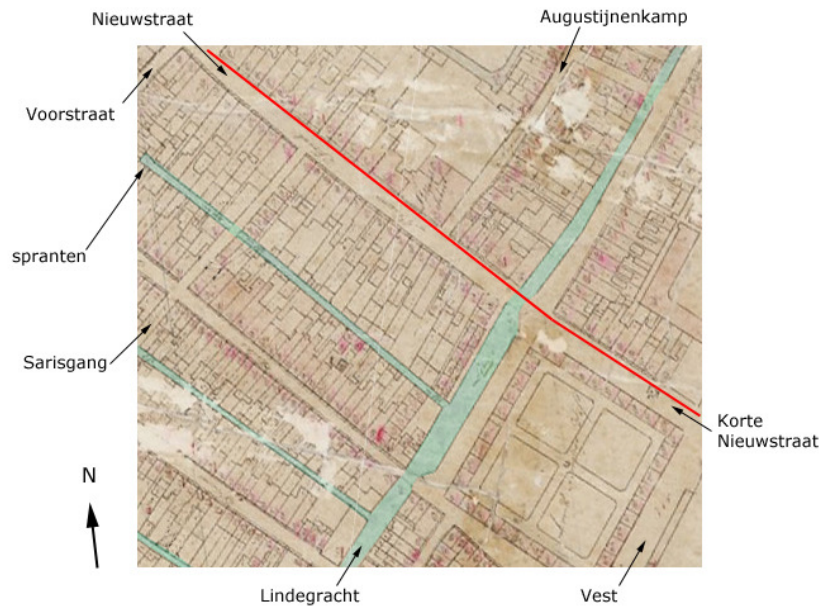
De Voorstraat is, samen met de Wijnstraat, één van de oudste bewoningsassen van Dordrecht. Algemeen wordt aangenomen dat de stad in de 11e eeuw ontstond aan weerszijden van een watergang die de Thuredrith werd genoemd. Verondersteld wordt dat deze rivier hierbij geheel of gedeeltelijk in gebruik is genomen als haven: de huidige Voorstraats-/Wijnhaven werd toen nog gewoon 'haven' genoemd. De Voorstraat was in feite de dijk van de Dordtse Waard en de oudste bewoning lag op of direct achter de dijk. Door het ontbreken van grootschaliger, gedetailleerder onderzoek naar de resten uit deze periode, bestaat er geen duidelijk beeld van de oudste bewoningsfase van Dordrecht. Het onderzoeksgebied was in deze oudste ontginningsperiode een laaggelegen veenmoeras. Dit werd bij aanvang van de bewoning ontgonnen door het graven van lange ontwateringssloten, die vanaf de hoger gelegen oeverwal (ter hoogte van de Voorstraat) werden gegraven. In deze oudste bewoningperiode was het gebied in gebruik als landbouw- en weidegrond.

Vanaf het midden van de 13^e eeuw begon te stad sterk te groeien en was er meer ruimte nodig voor huizen. De landbouwgronden ten zuiden van de Voorstraat werden tijdens deze oudste stadsuitbreiding als woon- en werkwijken ingericht. Daarom werden de haaks op de Voorstraat aanwezige uitvalswegen in zuidelijke richting doorgetrokken, in de richting van de nieuwe stadsmuur, ter hoogte van de huidige Spuihaven. Eén van deze uitvalswegen is de huidige Nieuwstraat, die toen nog de *Kauwersinesteghe* heette.

Tot het midden van 13e eeuw liepen deze zijstraten echter niet verder dan tot aan het laagste deel van de (opgehoogde) oeverwal ten zuiden van de Voorstraat. Dit was ongeveer de lijn Lange Breestraat, Korte Breestraat, Blindeliedengasthuissteeg, Steenstraat en Doelstraat. Vanaf hier werden, in het verlengde van de uitvalswegen, smalle grachtjes (spranten) gegraven die in zuidelijke richting aansloten op de bredere Lindengracht, die parallel aan de haven en de Voorstraat liep. De Lindengracht of binnenstadsgracht liep ter hoogte van de huidige Museumstraat en is de grens tussen de Nieuwstraat en de Korte Nieuwstraat. Dit grachtensysteem van de stadsuitbreiding is aangelegd tussen 1300 en 1350. Deze middeleeuwse stadsinrichting is op de kadastrale minuut uit 1811-1832 nog duidelijk herkenbaar (afb. 3).

1 Dorst 2015 (Vest 96), Dorst 2014a (Statenplein), Dorst 2014b (Nieuwstraat 60-62).

2 Op basis van de datering van de ophogingspakketten ter hoogte van het Statenplein, Dorst 2014.

Afb. 3. Het onderzoeksgebied weergegeven op de kadastrale minuut uit 1811-1832. In lichtblauw zijn de Lindengracht en de daarop aangesloten spranten te zien. Dit binnengrachtstelsel diende als waterleiding en rioolafvoer van de 13^e-14^e -eeuwse stadsuitbreiding en functioneerde tot in de 19^e eeuw.

Aan weerszijden van de Nieuwstraat en Korte Nieuwstraat stonden huizen. In de oudste periode waren dit houten huizen die vanaf circa het midden van de 14^e eeuw geleidelijk vervangen werden door bakstenen huizen. Al vanaf het begin van de 14^e eeuw zijn de uitvalswegen voorzien van verharding. In de oudste periode bestond deze uit blauwgrijze natuursteen kopjes die in latere perioden zijn vervangen door bakstenen klinkers. Door de eeuwen heen zijn onder de straten goten en riolen aangelegd die zorgden voor afvoer naar de binnengrachten.

Tussen de Nieuwstraat en de Korte Nieuwstraat lag een brug over de Lindengracht (afb. 3, 4 en 5). In het kader van de cholera bestrijding werden gedurende de tweede helft van de 19^e eeuw vrijwel alle grachten van het binnengrachtstelsel gedempt. Tussen 1880 en 1884 was de Lindengracht aan de beurt, waarna ook de brug is afgebroken. De Lindengracht werd in 1907 omgedoopt tot Museumstraat.

Afb. 4. Uitzicht op de Lindengracht omstreeks 1880, gezien in zuidwestelijke richting. Op de voorgrond de brug naar de Lastig Eendstraat en op de achtergrond de brug tussen de Nieuwstraat en de Korte Nieuwstraat (RAD inventarisnr. 551_40035).

Afb. 5. Zicht op het bruggetje over de Lindengracht tussen de Korte Nieuwstraat (links) en de Nieuwstraat (rechts), omstreeks 1850-1870, gezien in zuidwestelijke richting(RAD inventarisnr. 552_319775).³

3.1 Archeologische verwachting en beleid bevoegde overheid⁴

Uit het bureauonderzoek blijkt dat binnen het onderzoeksgebied mogelijk archeologische resten verstoord kunnen worden. Waarschijnlijk gaat het voornamelijk om resten uit de Nieuwe Tijd, tussen 1700 en 1900. Binnen de te ontgraven diepte zal alleen sprake zijn van antropogene ophogingen. Hierin zullen voornamelijk resten aanwezig zijn van bestratingen en goten/riolen uit de periode 1700-1900. Het is onduidelijk of er ook resten van huizen (voorgevels) in dit tracé aanwezig zijn. Ter hoogte van de kruising Nieuwstraat-Museumstraat worden restanten verwacht van de brug over de Lindengracht. Deze dateert waarschijnlijk uit de 17e eeuw.⁵ Gezien de relatief ondiepe verstoring en het kleine oppervlak van de verstoring is geadviseerd om de ontgraving archeologisch te begeleiden.

---

3 De foto is digitaal geretoucheerd; verscherpt en aanwezige vochtvlekken zijn verwijderd.

4 Gemeente Dordrecht, B&W, de graafwerkzaamheden reikten dieper dan de vrijstellingsdiepte van 40 cm – mv. De werkzaamheden zijn aangemerkt als onderzoeksplichting.

5 Bij het onderzoek op het Statenplein bleek dat de houten beschoeiing van de sprant van het binnengrachtstelsel hier rond het begin van de 17^e eeuw is vervangen door een bakstenen beschoeiing. Mogelijk geldt de verstening van deze infrastructuur ook voor de bruggen.

---

4. Doel en vraagstellingen

Het doel van het veldwerk is het documenteren van bewoningssporen die door de graafwerkzaamheden verstoord zullen worden. Voor het veldwerk zijn de volgende vraagstellingen geformuleerd:

- 1. Zijn er in het tracé (nog) archeologische (bebouwings)resten aanwezig? Zo ja, wat is de aard en datering hiervan?*
- 2. Hoe is de algemene bodemopbouw in het tracé vanaf het huidige maaiveld tot in het Hollandveen Laagpakket?*
- 3. Wat is de aard en relatieve ouderdom van de verschillende afzettingpakketten?*
- 4. Is er een verschil herkenbaar in de aard en mogelijke ouderdom tussen de ophogingspakketten ter hoogte van de Korte Nieuwstraat en de Nieuwstraat?*
- 5. Wat is de diepte van de Lindengracht en hoe is de aard (en mogelijke ouderdom) van de verschillende opvullingen van de gracht?*
- 6. Wat is de breedte van de Lindengracht en zijn er aanwijzingen dat deze ooit heeft gediend als middeleeuwse verdedigingsgracht?*
- 7. Zijn er verschillende straatniveaus herkenbaar en zo ja, wat is hiervan de aard en eventuele ouderdom?*

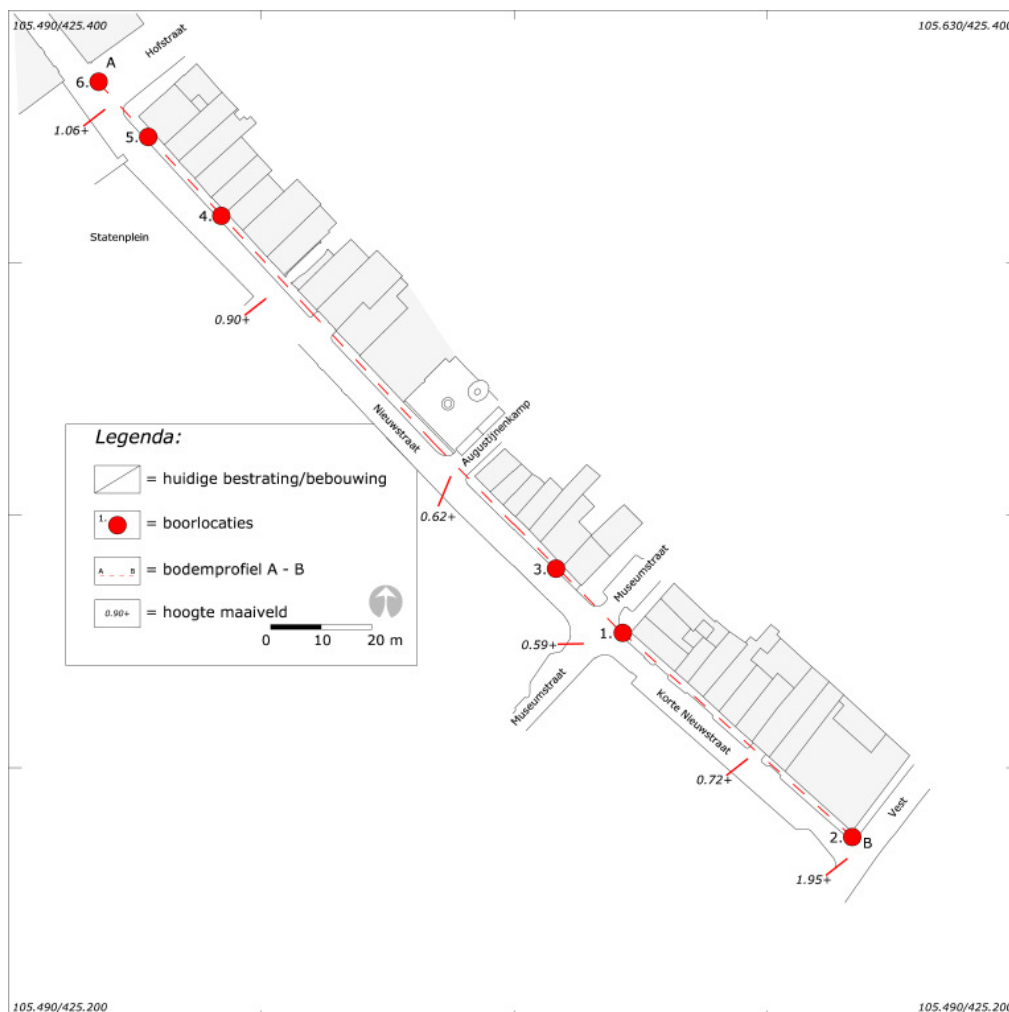
5. Veldwerk

5.1 Methoden

Het veldonderzoek heeft plaatsgevonden tussen 1 april en 9 november 2015. De graafwerkzaamheden zijn begeleid en in de sleuf zijn zes grondboringen gezet. Het onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van de KNA 3.3. De bevoegde overheid is de gemeente Dordrecht. De werkzaamheden zijn verricht door dhr. M.C. Dorst.

Onder de oostelijke stoep van de Korte Nieuwstraat en de Nieuwstraat is (tot halverwege de Hofstraat) een sleuf gegraven met een breedte van circa 1,5 m. De sleuf had een diepte van maximaal 1,4 m – mv. De graafwerkzaamheden zijn archeologisch begeleid. Sommige trajecten zijn geheel tijdens het graafwerk bekeken, andere na de aanleg ervan. Dit laatste gold voor de delen waarvan bij aanvang al bleek dat de bodem tot de maximale graafdiepte al (grotendeels) verstoord was. Het gaat hier om het gehele noordelijke deel van het tracé, vanaf de Augustijnenkamp.

Het diepere bodempakket is gedocumenteerd door zes handmatige grondboringen (afb. 6). De boringen zijn gezet met een Edelmanboor en een gutsboor van 3 cm doorsnede. Op één gestaakte boring na, zijn ze alle doorgezette tot in de natuurlijke afzettingen: het Hollandveen Laagpakket. Daarnaast is op twee monsters een C14-dateringsanalyse uitgevoerd door het Centre for Isotope Research in Groningen.

Afb. 6. De locaties van grondboringen in de kabel- en leidingsleuf en het bodemprofiel A - B. Aan de maaiveldhoogtes is te zien dat het laagste punt ligt op de plaats van de voormalige Lindengracht (Museumstraat).

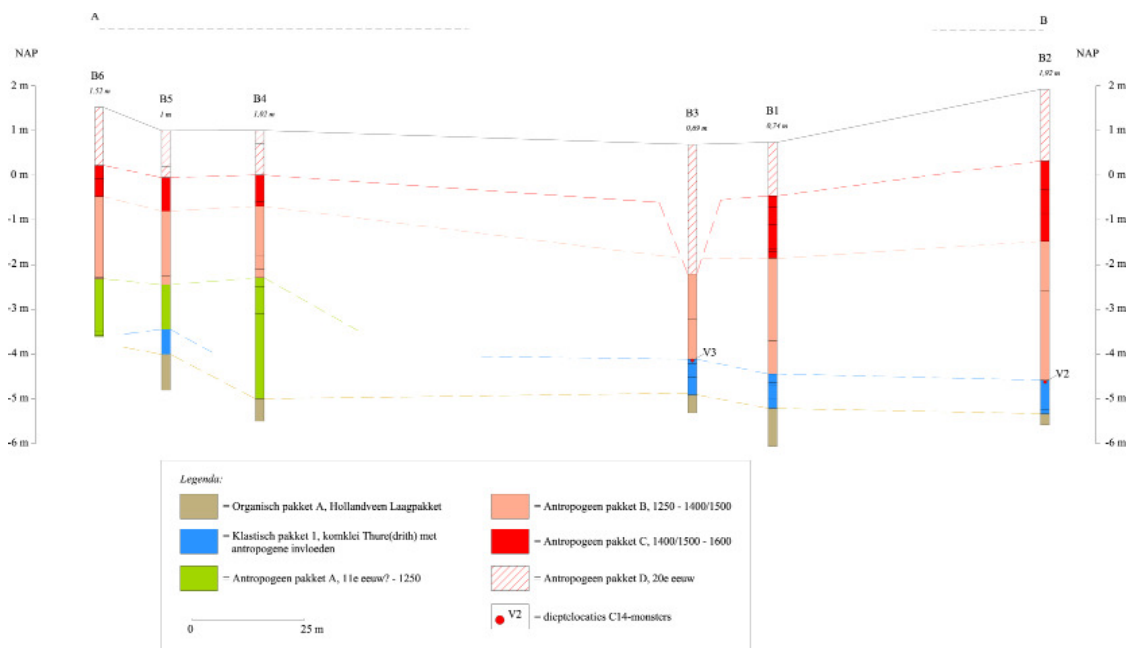

5.2 Onderzoeksresultaten

Als eerste worden de bodemopbouw en de resultaten van de dateringsanalyse besproken, gevolgd door de archeologische bewoningssporen en vondsten.

5.2.1 Bodemopbouw

De bodemopbouw is met name bepaald door middel van boringen. In afbeelding 7 zijn deze eenheden weergegeven in een geo-archeologisch geïnterpreteerd bodemprofiel op basis van de raai A – B. Alle boringen, behalve boring 6, zijn doorgezet tot in de natuurlijke ondergrond: het Hollandveen Laagpakket. Hierna volgt, van onder naar boven, een beschrijving van de zeven bodemeenheden die zijn onderscheiden.

Afb. 7. Geo-archeologische interpretatie van de bodemopbouw op basis van de boringen. Voor de ligging van de boringen zie afb. 6.

Organisch pakket A

De diepst aangeboorde bodemlaag betreft een pakket mineraalarm tot sterk kleiig veen met wat wortelhout. Alleen in boring 6 is dit pakket niet bereikt. Van het pakket is alleen de top aangeboord. De top van het veen is aanwezig tussen 5,32 en 4 m – NAP (B2 en B5). Organisch pakket A betreft het Hollandveen Laagpakket en wordt gerekend tot de Formatie van Nieuwkoop.

Klastisch pakket 1

Op het veen is een laag donkerbruin-grijs tot zwarte sterk humeuze (venige) klei aanwezig. Het pakket is aanwezig in de boringen 1, 2, 3 en 5. De afzetting heeft een dikte tussen 55 en 79 cm (resp. B5 en B3). De top ligt tussen 3,44 m en 4,56 m – NAP (4,45 m en 6,5 m – mv, resp. B5 en B2). Het pakket is rommelig en bevat houtresten, (riet?)stro, houtskool, puntjes keramiek, een kiezel, een mosselschelp en dierlijk bot (vondstnr. 2 en 3). Vermoedelijk is klastisch pakket 1 een komkleiafzetting van de Thure(drith) die behoort tot de Formatie van Echteld. De laag zal zijn afgezet in de periode vóór de oudste, middeleeuwse bewoning. De kleilaag is echter sterk antropogeen beïnvloed; er zijn relatief gezien veel antropogene indicatoren in aanwezig. Dit kan komen doordat het is geploegd. Aangenomen wordt dat vanaf het begin van de Dordtse ontginningen (begin 11^e eeuw) dit gebied is gebruikt als landbouwgrond. Mogelijk is hier ook gebruik gemaakt van (opgebrachte) potstalgrond als

bemesting aangezien de komkleilaag hier dikker is dan gemiddeld. Uit het pakket zijn twee botfragmenten geanalyseerd voor het bepalen van de (C14) datering (tabel 1).⁶

<i>boring</i>	<i>vondstnr.</i>	<i>diepte m - NAP</i>	<i>aard monster</i>	<i>datering (BP)</i>	<i>datering (Cal. 1 sigma)</i>
2	V2	4,56 m	bot	565	1320-1350, 1390-1415
3	V3	3,44 m	bot	715	1265-1290

Tabel 1. De resultaten van de C14-analyse van twee botfragmenten uit de top van klastisch pakket 1. Voor de diepteligging van de monsters, zie afb. 7.

De aanname dat er sprake is van een vroege akkerlaag uit de periode vóór de aanleg van de ambachtswijk rond het midden van de 13^e eeuw worden niet door de dateringsresultaten ondersteund. De gedateerde botresten dateren beide uit de aanlegfase van de stadswijk. Op basis hiervan zou in ieder geval de top van het pakket gerekend moeten worden tot Antropogeen pakket B.

Antropogeen pakket A

In de noordelijke boringen 4, 5 en 6 was op het veenpakket (B4) en de komklei (B5) een opgebracht pakket aanwezig. Dit bestaat uit een dikke laag stro met mest en wat klei, waarvan de top rond de 2,3 m – NAP ligt (tussen 3,4 en 3,8 m – mv). In boring 6 is de boring in dit pakket gestaakt vanwege een ondoordringbaar object (steen of baksteen).⁷ In het mestige stropakket is hout, strengen zwart (paarden?)haar en witte spikkels (schimmels) aanwezig. Antropogeen pakket A is waarschijnlijk ontstaan doordat de bewoners van het oudste bewoningslint aan de Voorstraat, via de eerste uitleg van de uitvalsweg Nieuwstraat, hun stalafval in het komgebied deponeerden. Deze niet-doelbewuste ophogingen zullen dateren uit de periode voorafgaand en tot de aanleg van de stadsuitbreiding rond 1250/1275. De afzetting kan beschouwd worden als voet van de woonheuvels/dijk van het oudste bewoningslint aan de Voorstaat. Het pakket zal dateren uit de periode tussen begin 11^e eeuw en 1275.⁸

Antropogeen pakket B

Op de voorgaande afzettingen is een dik pakket ophogingen aanwezig. Het gaat om een gevarieerd pakket van lagen (zandige) klei en zand met verschillende kleuren (zwart, bruin, grijs). Hierin zijn houtresten, mest, stukjes puin (baksteen/keramiek), stro, een alikruik, een mosselschelp, baksteen en een fragmentje steengoed (1?) aanwezig. Het pakket wordt gekenmerkt door verschillende trajecten met dunne zwarte, humeuze kleilagen, schone grijze kleilagen en lagen houtsnippers. Deze lagen zijn aangetroffen in de boringen 1 en 2, beide in de Korte Nieuwstraat. Mogelijk zijn hier verschillende straatniveaus van een deel van de Nieuwstraat vertegenwoordigd. Het pakket is opgebracht vanaf de aanlegfase van de ambachtswijk ter hoogte van het Statenplein. Het kan gedateerd worden in de periode tweede helft 13^e eeuw en eerste helft 14^e eeuw. Dichter bij de Voorstraat (boringen 4, 5 en 6) heeft het pakket een dikte van circa 170 cm. In de richting van de stadsmuur is het dikker: tussen circa 2,6 (B1) en 3 m (B2).

Antropogeen pakket C

Antropogeen pakket C bestaat uit een pakket bruin-grijs zandige tot siltige, organische klei met daarin mosselschelp, bot, een fragment roodbakkerd aardewerk, wat houtresten en stukjes bouwpuin. De (vergraven) top van het pakket is aan de Voorstraatzijde (B4, 5 en 6) aanwezig tussen 1 en 1,5 m – mv. In de richting van de Vest ligt deze tussen 1,2 en 1,6 m – mv (B1 en B2).

6 Vondstnummer 2, bot uit boring 2 op een diepte van 6,5 m – mv (Groningen analysenr. GrA 65153). Vondstnummer 3, bot uit boring 3 op een diepte van 4,8 m – mv (Groningen analysenr. GrA 65154).

7 Boring gestaakt op 5.12 m – mv (3,57 m – mv). Geprobeerd is de guts met de bak van de kraan door te drukken, maar dit lukte niet. Het zal dus geen hout zijn.

8 Begindatering op basis van C14-dateringen van de vindplaatsen Van der Kooghplaats 1 en de Grote Kerk (Dorst 2014 en Dorst in prep.) en de einddatering op basis van keramiekcomplex en munten in sloten en bovenliggend ophogingspakket van de vindplaats Statenplein (Dorst e.a. 2014).

In boring 3 was het pakket geheel afwezig door latere graafwerkzaamheden. Het zal gaan om een ophogingspakket dat (grotendeels) is opgebracht vanaf de oudste fase van baksteenbouw tot mogelijk 1600.

Antropogeen pakket D

Antropogeen pakket D is een pakket van verschillende lagen grijs, scherp zand. Het gaat om bouwzand dat zal zijn aangebracht tijdens het ingraven van de verschillende kabels, leidingen en het riool in dit gebied. Het kan gedateerd worden in de 20^e eeuw. Het pakket heeft aan de Voorstraat een dikte van circa 1-1,5 m. In de richting van de Vest is het circa 1,2-1,6 m dik, met een enkele vergraving tot 2,9 m – mv (B3).

5.2.2 Archeologie

Tijdens het onderzoek zijn sporen en vondsten aangetroffen uit de Nieuwe Tijd. Het gaat om delen van goten/riolen met daarin enkele vondsten. Deze waren alleen aanwezig in het traject Korte Nieuwstraat en het deel van de Nieuwstraat tussen de Museumstraat en de Augustijnenkamp. In het resterende deel van het traject, richting de Voorstraat, is dit spoorniveau (waarschijnlijk) door 20^e -eeuwse bodemingrepen geheel vergraven. Tot de maximale ontgravingsdiepte in de sleuf zijn geen resten aangetroffen van de brug over de voormalige Lindengracht op de kruising Nieuwstraat-Museumstraat. De resten hiervan lijken (geheel/grotendeels) te zijn verwijderd.

Riool/goot in de Korte Nieuwstraat

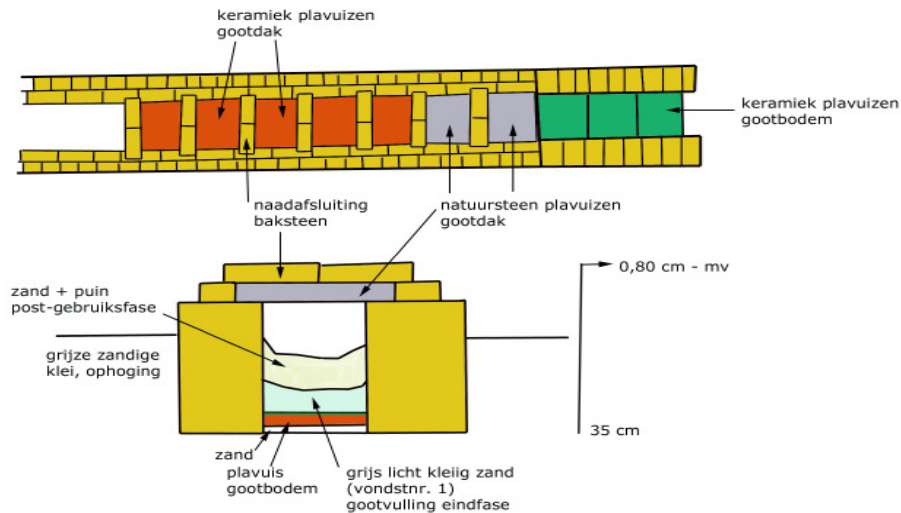
In de Korte Nieuwstraat was een goot aanwezig (afb. 8 en 9).⁹ Deze liep af in de richting van de voormalige Lindengracht (nu de Museumstraat). De goot was gemaakt van gele bakstenen van het formaat 19x8x4 cm. De bodem bestond uit plavuizen (22x22x3,5 cm) van roodbakkerd aardewerk die waren voorzien van loodglazuur met koperoxide. De goot was afgesloten met plavuizen (29x29x4,5/5 cm) van roodbakkerd keramiek en (hergebruikte/ bijgewerkte) plavuizen van blauwgrijze natuursteen. De naden tussen de plavuizen van het 'dak' waren afgedekt door een rij bakstenen. Voor de gehele goot lijkt gebruik te zijn gemaakt van trasmortel.¹⁰

Afb. 8. Deel van goot S1 in het traject Korte Nieuwstraat, gezien tegen de oostgevel van het pand Museumstraat 54 in zuidoostelijk richting. In de inzet is een dwarsaanzicht te zien.

⁹ S1, top op 80 cm – mv (ca. 0,1 m – NAP).

¹⁰ Hierbij is gemalen tufsteen in de mortel verwerkt. Dit gebeurde vaak bij ondergrondse werken die waterdicht moesten zijn, zoals waterkelders.

Afb. 9. Bovenaanzicht en dwarsdoorsnede van goot S1.

In de goot waren twee opvullingslagen aanwezig. De jongste betreft een laag zand en puin uit de periode ná de gebruiksfase. De oudste/onderste bestond uit een laag licht kleilig zand met daarin enkele stukjes baksteenpuin, eierschaal en keramiek.¹¹ De keramiek betreft vier scherven, waaronder roodbakkerd aardewerk met en zonder loodglazuur, witbakkerd aardewerk met dik loodglazuur en een faience bordfragment. De keramiek is slechts breed te dateren in de 18^e en 19^e eeuw. De goot dateert waarschijnlijk uit de (vroeg?) 17^e eeuw en is mogelijk aangelegd tijdens de bouw van de Arent Maartenshof in 1625. De goot raakte wellicht in onbruik toen de Lindengracht in 1890 werd gedempt.

Riool/goot in de Nieuwstraat tussen Museumstraat en Augustijnenkamp

Ook in het traject tussen de Museumstraat en de Augustijnenkamp was een goot aanwezig. Deze was gemaakt van gele bakstenen (16x7,5x3 cm) en had een bodem van houten planken. Het dak bestond uit (hergebruikte?) marmerplaten en plavuizen van roodbakkerd aardewerk met een formaat van 50x50x5 cm (afb. 10).

Afb. 10. Deel van goot S2 in de Nieuwstraat tussen de Museumstraat en de Augustijnenkamp, gezien van boven.

¹¹ Vondstnummer 1, alleen de keramiek is verzameld.

In de goot was een laag zwarte, zeer organische substantie met wat zand en enkele scherven keramiek aanwezig.¹² De keramiek bestond uit een deel van (vermoedelijk) een test van roodbakkend aardewerk met loodglazuur en een ringeloorversiering in witte slib, een scherp witbakkend aardewerk met groen loodglazuur en een deel van een kopje van faience. Dit materiaal is te dateren in de 18e-19e eeuw.

---

12 Vondstnummer 4.

6. Conclusies

Tussen 1 april en 9 november 2015 zijn de graafwerkzaamheden voor een nieuw kabel- en leidingtracé in de Nieuwstraat en Korte Nieuwstraat archeologisch begeleid. Daarbij zijn zes boringen gezet om de diepere bodemlagen te onderzoeken.

Ten aanzien van de geformuleerde vraagstellingen kan het volgende worden geconcludeerd:

Hoe is de algemene bodemopbouw in het tracé vanaf het huidige maaiveld tot in het Hollandveen Laagpakket? En wat is de aard en relatieve ouderdom van de verschillende afzettingen?

De diepste, aangeboorde natuurlijke afzetting bestaat uit een veenpakket waarvan de top aanwezig is tussen 5,32 en 4 m – NAP. Hierop was waarschijnlijk overal een laag komklei aanwezig die zal zijn afgezet door de Thure(drith). Deze afzetting is sterk antropogeen beïnvloed en dikker dan gemiddeld. De aanname dat dit een dik, mogelijk door potstalgrond verrijkt, akkerpakket uit de bewoningsperiode vóór circa 1250 is, wordt niet (direct) ondersteund door de resultaten van een C14-analyse. Twee botmonsters uit de top van het pakket dateren uit de periode 1265 – eind 14^e eeuw. De top van het pakket is dus toe te schrijven aan menselijk handelen gedurende de periode waarin het gebied werd ingericht als uitbreidings- /ambachtswijk. Hierop zijn meerdere antropogene ophogingspakketten aanwezig. Oudere, vermoedelijk niet-doelbewuste ophogingen, zijn aanwezig ter hoogte van de Hofstraat. Hier is een dik pakket mest en stro aanwezig dat vermoedelijk is gedeponerd door de oudste bewoners van het bewoningslint op de zuidelijke oever van de Thure(drith): de Voorstraat. Dit pakket kan mogelijk gedateerd worden tussen de 11^e eeuw en 1250-1275. Vervolgens is het hele gebied ten zuiden daarvan opgehoogd tijdens de aanleg van de ambachtswijk vanaf 1250/1275. Vanaf deze periode is het gebied doorlopend opgehoogd tot circa de 16^e-17^e eeuw.

Is er een verschil herkenbaar in de aard en mogelijke ouderdom tussen de ophogingspakketten ter hoogte van de Korte Nieuwstraat en de Nieuwstraat? Zijn er verschillende straatniveaus herkenbaar en zo ja, wat is hiervan de aard en eventuele ouderdom?

De ophogingspakketten in het traject Korte Nieuwstraat zijn heterogener (gelaagder) dan dat van de Nieuwstraat. In het oudste ophogingspakket (1250-1500) zijn verschillende gelaagde bodemtrajecten aanwezig. Hieronder bevinden zich ook trajecten met lagen houtsnippers. Mogelijk was dit deel van de uitvalsweg in deze fase nog niet verhard. Nergens in het gehele traject is een ondoordringbare laag aanwezig die kan wijzen op nog intacte oude bestrating.

Zijn er in het tracé (nog) archeologische (bebouwings)resten aanwezig? Zo ja, wat is de aard en datering hiervan?

In het zuidelijk deel van het tracé zijn goten aangetroffen. Deze kunnen dateren vanaf de 17e eeuw en hebben waarschijnlijk afgewaterd op de voormalige Lindengracht. De goten raakten waarschijnlijk pas in onbruik toen de Lindengracht in 1890 werd gedempt.

Wat is de diepte van de Lindengracht en hoe is de aard (en mogelijke ouderdom) van de verschillende opvullingen van de gracht? Wat is de breedte van de Lindengracht en zijn er aanwijzingen dat deze ooit heeft gediend als middeleeuwse verdedigingsgracht?

In het deel waarin de Lindengracht aanwezig was kon door tijdgebrek geen boring gezet worden. Ook is vastgesteld dat er binnen de verstoringsdiepte van de sleuf geen resten van de brug over de Lindengracht (meer) aanwezig waren.

Voor vragen over de bevindingen en conclusies in dit rapport kan contact worden opgenomen met dhr. M.C. Dorst, senior archeoloog, afdeling Ruimtelijke Realisatie van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 770 4904.

Literatuur

Baarsel, M. van, 1992: *Van Aardappelmarkt tot Zwijndrechts Veerhoofd. De straatnamen van de historische binnenstad van Dordrecht*. Hilversum.

Dorst, M.C., 2014: Achter-huizen. Van der Kooghplaats 1, gemeente Dordrecht. Een archeologische begeleiding en een booronderzoek. *Dordrecht Ondergronds 55*. Sector Stadsontwikkeling, afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie, gemeente Dordrecht.

Dorst, M.C., e.a., 2014: Stadsontwikkeling op het Statenplein. Opkomst en ondergang van een 14^e -eeuwse ambachtswijk in Dordrecht. *Dordrecht Ondergronds 40*. Sector Stadsontwikkeling, afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie, gemeente Dordrecht.

Begrippen en afkortingen

antropogeen	Door mensen gemaakt/gedaan/uitgevoerd, i.i.t. natuurlijk
Bergsche Veld	zoetwatergetijdengebied ten zuiden van de stad Dordrecht, ontstaan na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (verwijst naar Geertruidenberg, later Biesbosch genoemd).
brakwaterkokkel	Gidsfossiel voor de afzettingen van de Sint Elisabethsvloed 1421, zeker als deze tweekleppig en in levenshouding wordt aangetroffen. Het gaat om de tweekleppige <i>Cerastoderma glaucum</i> .
crevasse(afzetting)	Oeverwaldoorbraak (rivier) waarbij (opnieuw) zand is afgezet. Door de doorbraak is een afzetting ontstaan met sediment uit de oeverwal. Crevasse-afzettingen zijn hoger gelegen plekken in het landschap.
detritus	Substantie bestaande uit organische resten van planten en dieren.
donk	Rivierduin of natuurlijke verhoging in het landschap
Formatie van Echteld	Afzettingen vanuit rivier
Formatie van Nieuwkoop	Veenpakket (Hollandveen Laagpakket)
Formatie van Naaldwijk	Afzettingen vanuit zee
Grote Waard	De Grote of Hollandsche Waard was een landbouwgebied in Holland, aan de grens met Brabant. De waard ontstond in de 13e eeuw, na afdamming van de Maas bij Heusden en Maasdam en het aanleggen van een ringdijk. De Grote Waard omvatte de gebieden die tegenwoordig bekend staan als het Land van Heusden en Altena, het Eiland van Dordrecht, het oostelijk deel van de Hoeksche Waard en een stukje Noord-Brabant, ongeveer van Heusden tot Moerdijk.
hil/werf/terp	Woonheuvel of kunstmatige door mensen opgeworpen verhoging in het landschap, i.t.t. donk
indicator	Aanwijzing/vondst/voorwerp/object/spoor
inversierug	Oeverwallen en kreekbeddingen klonken gedurende de middeleeuwse ontginningen door hun grovere materiaal minder in dan de slappe, fijne klei ertussen, waardoor ze nu nog als ruggen in het landschap herkenbaar zijn. Deze 'omkering' in het landschap (oorspronkelijk een geul, nu een rug) wordt ook wel inversie (inversieruggen) genoemd.
klastisch	Verweerde/geërodeerde fragmenten van gesteente die zijn afgezet door water en wind
Merwededek	Gelaagd pakket klei- en zandafzettingen vanuit de rivier de Merwede, na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (Formatie van Echteld). Specifiek voor het Eiland van Dordrecht.
Sint Elisabethsvloed	Stormvloed waarbij de zeedijk van de Grote Waard bij het dorp Wieldrecht doorbrak en de Grote Waard verdrong, 18-19 november 1421.
AMK	Archeologische Monumenten Kaart

ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
CHA	Cultuur Historische Atlas, provincie Zuid Holland
IKAW	Indicatieve kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Mv	Maaiveld (loopoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdam Peil (hoogtemaat)
NEN	Nederlandse Norm
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RAD	Regionaal Archief Dordrecht
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

